

dr hab. Grażyna Schulze-Głazik, prof. ASP
konserwator dzieł sztuki
Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie

Kraków, 09.01.2022 r.

Adres: 30-117 Kraków
ul. Młaskotów 3 m. 10
tel. 48 603 169 192

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW

we Wrocławiu
DELEGATURA w WAŁBRZYCHU
58-300 Wałbrzych, ul. Zamkowa 3
tel. 74 842-64-18, fax 74 842-66-60

Załącznik nr. 1
do decyzji

Nr. 113 z dnia 04.02.2022 r.

**Program prac konserwatorskich i restauratorskich
przy ołtarzach bocznych św. Anny z obrazem przedstawiającym św. Annę nauczającą Marię
oraz św. Józefa z barokowym obrazem przedstawiającym św. Józefa z dzieciątkiem
z kaplicy pw. NMP "Na Pustkowie"**
w Łądku Zdroju, woj. dolnośląskie.

Kaplica pw. NMP "Na pustkowie" została wzniesiona w latach 1674–1679, a rozbudowana w latach 1690–1697. Do niewielkiej jednonawowej budowli z prezbiterium dodano nawy boczne. Budowla, jak i pewne elementy wyposażenia wnętrza mają charakter barokowy.

Opis ołtarzy

Ołtarze boczne, neobarokowe, o charakterystycznej formie i stylistyce, powstały w 1926 roku. Autorem ich jest pochodzący z Łądku snycerz i budowniczy ołtarzy Alois Schmidt.

Ołtarz boczny północny pw. św. Anny, z obrazem przedstawiającym św. Annę nauczającą Marię, ma wymiary: wys. ok. 530 cm, szer. ok. 210 cm.

Ołtarz boczny południowy pw. św. Józefa, z barokowym obrazem przedstawiającym św. Józefa z dzieciątkiem, ma wymiary: wys. ok. 550 cm, szer. ok. 210 cm.

Ołtarze składające się z prostopadłościennych, historyzujących, neobarokowych mens zdobionych od czoła, w partii antepedium, ażurowymi snycerskimi dekoracjami i niewysokich nastaw w swej formie przypominających predelle, w górnej partii mają zawieszony osiowo na ścianach obrazy, do których Alois Schmidt wykonał ramy ze snycerskim akantem i wicią ujmującą kartusz w zwieńczeniu.

Ołtarze są drewniane, z rzeźbiarskimi przedstawieniami, profilowanymi, gzymsowymi wykończeniami, kolumnkami, palmetowymi wolutami, stylizowanym lambrekinem, w pewnych partiach złożonymi lub srebrzonymi, z marmoryzacjami w partiach tła.

Brak jest udokumentowanych informacji i przekazów na temat wcześniejszych konserwacji, renowacji, napraw i przeróbek, ale obserwacja ołtarzy wskazuje, że prace takie mogły być wykonywane. W latach 80. XX wieku przeprowadzono remont wnętrza kaplicy, który ograniczył się do zamalowania zniszczeń spowodowanych zaciekami i zniszczonych malowideł¹, być może prace te objęły również ołtarze. W 2021 roku w ołtarzach na elementach pierwotnie pokrytych warstwami pozłotniczymi wykonano malowanie farbą akrylową w kolorze złotym. Następnie farbę zdrapano miejscami usuwając pierwotne grunty i warstwy pozłotnicze do podłoża.

¹ Rafał Plebański, Biuro Dokumentacji Zabytków; Arkadiusz Wypych "Anta Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki. Projekt konserwatorski. Łądek Zdrój Kaplica Najświętszej Marii Panny "Na Pustkowie". Wystrój i wyposażenie wnętrza. Poznań, luty 2014, s. 8.

Materiał i technika wykonania

Elementy konstrukcyjne i architektoniczne wykonano z drewna iglastego (sosnowego?). Płaskorzeźby i dekoracje snycerskie wykonano z drewna miękkiego liściastego (lipowego?). Polichromia prawdopodobnie temperowa lub olejna, złocenia i srebrzenia na pulment (czerwony, czarny), na zaprawie kredowo-klejowej. Obrazy olejne na płótnie.

Stan zachowania i zagrożenia ołtarza

Ołtarze przed podjęciem prac konserwatorsko-restauratorskich są w złym stanie. Wykonane w 2021 roku przemalowania, w tym materiałami złotopodobnymi, zamaskowały faktyczne zniszczenia, bez zlikwidowania ich przyczyn, zespoliły się z warstwami oryginalnymi, w tym złoceniami i srebrzeniami, widocznymi w ubytkach. Uszczelniły drewno, które w wielu miejscach jest zaatakowane przez drewnojady. Struktura drewna może w tych miejscach nie posiadać własności mechanicznych, co spowodowało dość liczne ubytki formy rzeźbiarskiej. Ołtarze wymagają sklejeń, flekowań oraz być może wykonania dodatkowych wzmocnień. Ołtarz są brudne. Warstwa malarska oraz zaprawy są spękane i w pewnych miejscach odspojone od podłoża. Występują ubytki i przetarcia warstwy malarskiej do zaprawy, przetarcia i ubytki złocień, srebrzeń do pulmentu i zaprawy, ubytki w zaprawie. Widoczne są nieudolne próby retuszowania zaistniałych ubytków kitami i materiałami złotopodobnymi. Powierzchnie złoczone w pewnych partiach są wtórnie lakierowane, a marmoryzacje przemalowane. Obrazy ołtarzowe są w złym stanie. Warstwa malarska jest brudna, pozostały werniks spowodował jej pociemnienie i utrudnia ich odbiór. Na powierzchni obrazów widoczne są spękania w formie krakelurów o różnych kształtach, które miejscami odstają od podłoża, ubytki i przetarcia warstwy malarskiej. Zaprawa miejscami jest słabo związana z płótnem. Obraz z przedstawieniem św. Józefa jest częściowo przemalowany w dolnej partii. Jego płócienne podobrazie zostało zszyte z trzech brytów. Stan zachowania płótna obrazów, choć obrazy są pofałdowane, wydaje się być zadawalający, ale będzie można to sprawdzić po ich demontażu i dostępie do odwroci, co teraz jest nie jest możliwe.

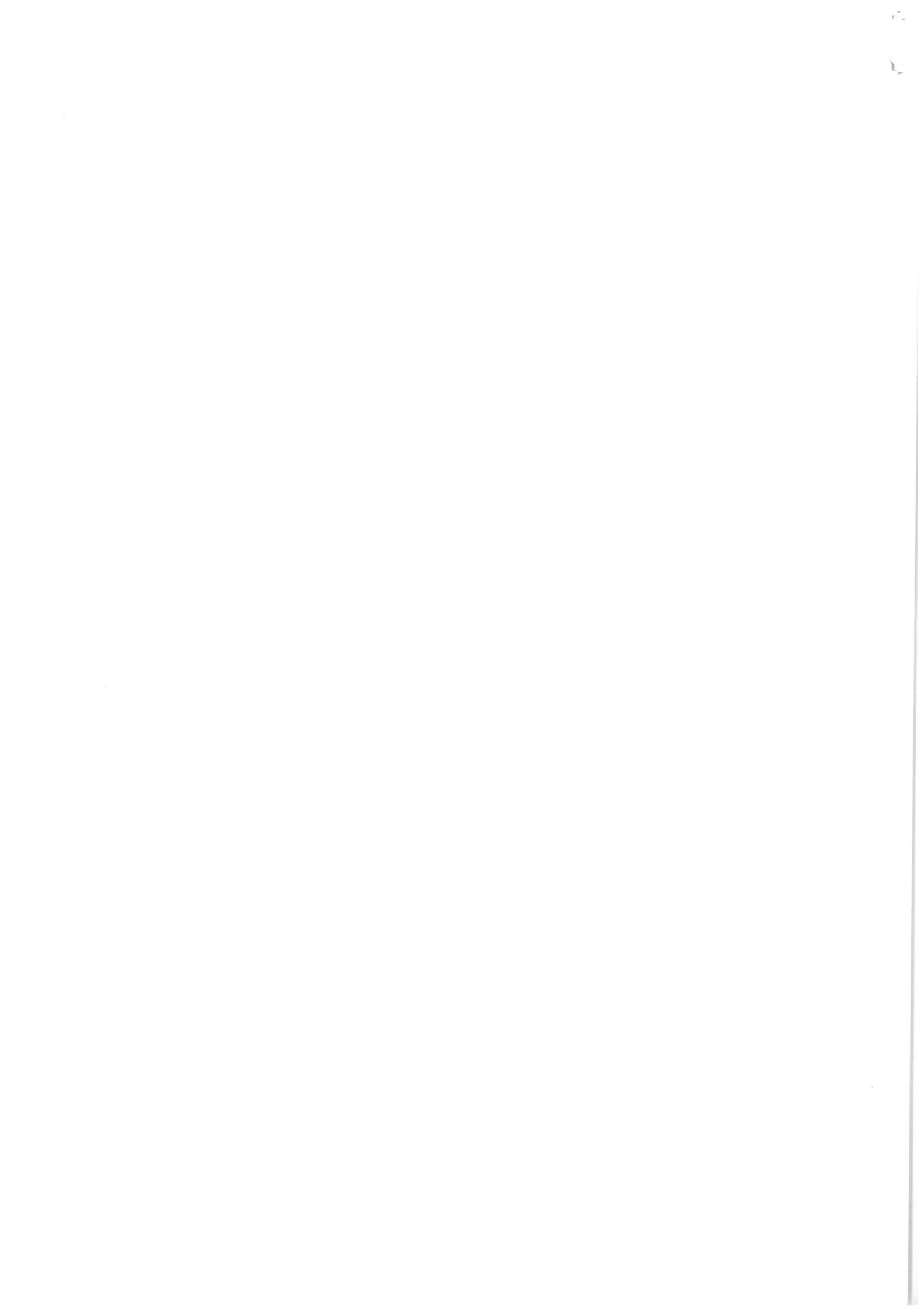
Ołtarze wymagają prac konserwatorsko-restauratorskich ponieważ prace przeprowadzone w ostatnim czasie nie zahamowały procesów niszczenia, a pogorszyły ich stan i niekorzystnie wpłynęły na odbiór obiektów.

Problem konserwacji przemalowanego, "przemalowanego" złotolami ołtarza jest problemem złożonym, w kwestii usunięcia tych warstw w sposób bezpieczny dla oryginału.

Program prac konserwatorskich

A. Założenia konserwatorskie

Program prac przewiduje pełną konserwację i restaurację ołtarzy. Prace mają na celu przywrócenie ich wyglądu, zbliżonego do pierwotnego, w ich oryginalnej kolorystyce, dobrego stanu technicznego oraz walorów estetycznych i artystycznych.

W postępowaniu konserwatorsko-restauratorskim przyjęto zasadę poszanowania substancji zabytkowej obiektu.

Zgodnie z zasadami dobrej restauracji wszelkie rekonstrukcje elementów konstrukcyjnych powinny być wykonane w technice zgodnej z techniką oryginału czyli w drewnie.

Natomiast przy rekonstrukcji form dekoracyjnych w ażurowej dekoracji należy rozważyć ewentualność zastosowania materiału lżejszego niż drewno, dającego się tak samo obrabiać. Rekonstrukcje brakujących elementów snycerskich można wykonać w oparciu o obserwację podobnych dekoracji w obu "bliźniaczych" ołtarzach.

Zakłada się uzupełnienie starego złota i srebra. Jest to dość istotne w obliczu nagminnie stosowanych „przełocień” całych elementów w konserwowanych ołtarzach, ambonach, co jest niewskazane i nieetyczne, mające swe uzasadnienie tylko i wyłącznie w przypadku, kiedy oryginalne złoto lub srebro jest w bardzo złym i minimalnym stanie zachowania. Uzupełnianie ubytków starego złota jest zabiegiem, trudnym, pracochłonnym i kosztowniejszym niż przełoczenie elementów nowym złotem.

Ołtarze wymagają natychmiastowych prac konserwatorskich i restauratorskich, ponieważ ich stan zachowania grozi zniszczeniem obiektu.

Ołtarze należy zdemontować i zabezpieczyć. Konserwację ruchomych elementów należy przeprowadzić w pracowni konserwatorskiej, natomiast prace konserwatorskie przy mensach i nastawach można przeprowadzić na miejscu w kościele.

Po wstępnym rozpoznaniu budowy technologicznej ołtarzy, układu stratygraficznego warstw, będzie możliwe uściślenie zaproponowanego programu prac konserwatorskich i restauratorskich.

Celem konserwacji jest zabezpieczenie ołtarzy przed dalszym niszczeniem.

Obejmie to:

- impregnację i zabezpieczenie drewna przed działalnością drewnojadów
- oczyszczenie warstwy malarskiej, złota, srebra? z brudu i wtórnych nawarstwień
- sklejenie elementów konstrukcyjnych w miejscach rozstępujących się złączeń, flekowanie
- zdublowanie obrazów ołtarzowych nowym płótnem?

Celem restauracji jest przywrócenie ołtarzom ich pierwotnego wyglądu i dawnej świetności.

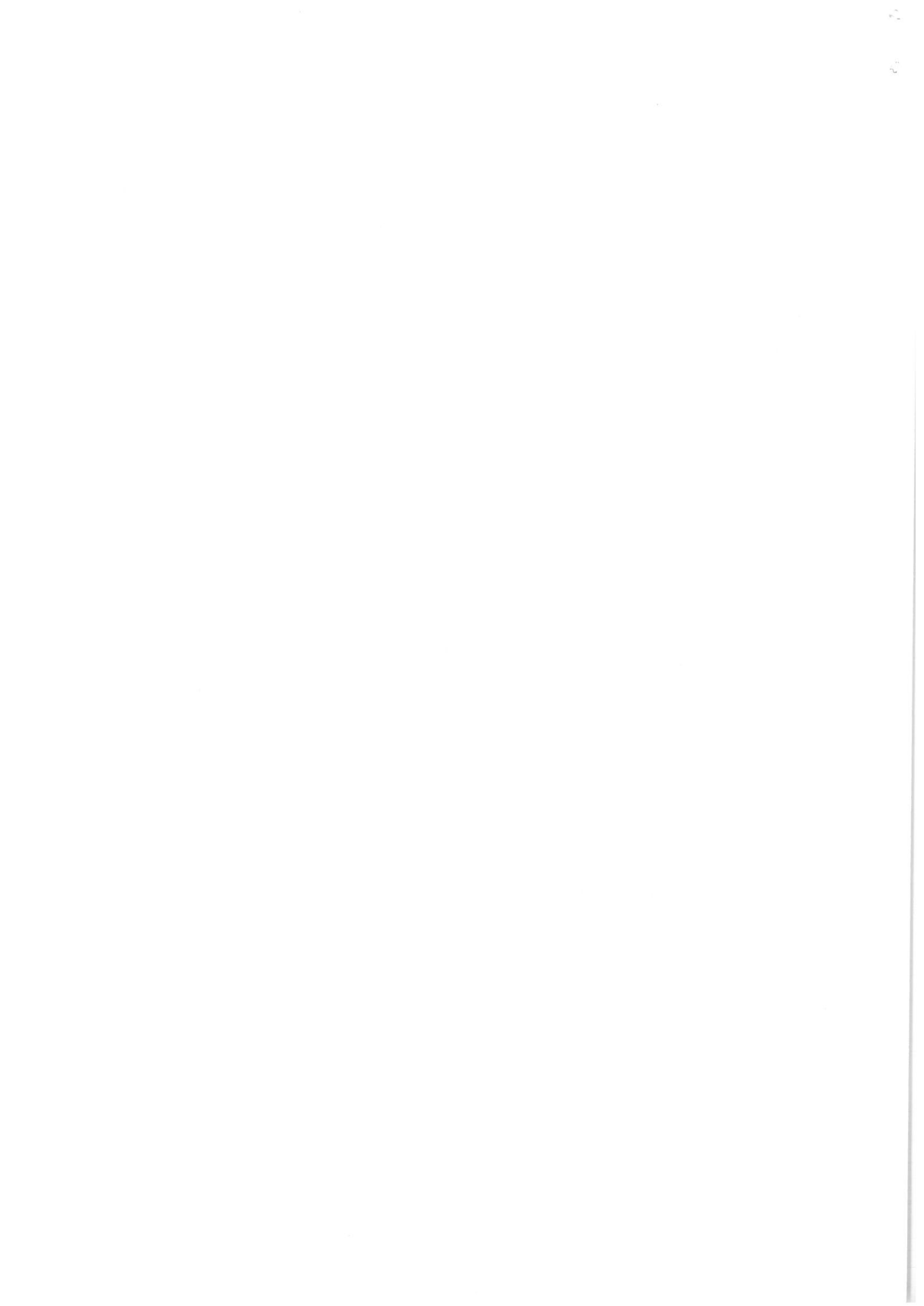
Obejmie to :

- zrekonstruowanie brakujących elementów snycerskich
- uzupełnienie ubytków drewna
- uzupełnienie ubytków zaprawy, złocień i srebrzeń? pierwotnych
- uzupełnienie ubytków zaprawy oraz warstwy malarskiej we wszystkich elementach

B. Proponowane postępowanie konserwatorskie

I. Elementy drewniane ołtarzy (konstrukcja ołtarzy, elementy snycerskie w mensach i nastawach), ramy do obrazów z ażurową snycerką akantową, rzeźb w nastawach

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej stanu zachowania obiektu.
2. Demontaż ornamentów snycerskich z ich dokładną archiwizacją fotograficzną, rysunkową, numeryczną w nastawach i mensach ołtarzowych, z równoczesnym usunięciem zanieczyszczeń powierzchniowych, także zalegających we wnętrzu konstrukcji.
3. Skontrolowanie powierzchni polichromii i złoceń. Zabezpieczenie i podklejenie ruchomych fragmentów zaprawy, warstwy malarskiej, złoceń na colette, metylocelulozę, klej króliczy, miejscami przez bibułę japońską.
4. Przewiezienie elementów do pracowni konserwatorskiej, z zabezpieczeniem, opakowaniem, minimalizującym działanie wstrząsów podczas transportu.
5. Pobranie próbek warstwy malarskiej, zapraw do badań laboratoryjnych chemicznych pozwalających na ustalenie technologii obiektu oraz pomocnych w bliższym określeniu stanu zachowania.
6. Wykonanie sond pozwalających ustalić budowę stratygraficzną ołtarzy.
7. Oczyszczenie elementów ołtarzy, złożonych ornamentów snycerskich z nawarstwień kurzu i brudu, mechanicznie, chemicznie z wykorzystaniem doświadczalnie dobranych rozpuszczalników, po przeprowadzeniu prób.
8. Usunięcie przemalowań, retuszy z warstwy malarskiej, uzupełnień złoceń wykonanych materiałami złotopodobnymi w partiach oryginalnych złoceń, za pomocą doświadczalnie dobranych rozpuszczalników oraz past rozpuszczalnikowych, po wykonaniu prób ich skuteczności i bezpieczeństwa dla obiektu.
9. Impregnacja wzmacniająca strukturę drewna ołtarzy oraz elementów snycerskich, przez zanurzenie i aplikację impregnatu strzykawką. Z równoczesnym zatruciem szkodników drewna roztworem Paraloidu B 72 w toluenie, Osolanu K w ksylenie, 8–15 %, z dodatkiem środków owadobójczego i grzybobójczego (Antox B, Cuprinol, Perxil).
10. Naprawa osłabionych wiązań stolarskich, sklejenie pęknięć i rozłączonych spójnię konstrukcyjnych z zastosowaniem w razie potrzeby stolarskich wzmocnień (wstawki drewniane) oraz z wypełnieniem szczelin (masy kitowe z wypełniaczem z pyłu drzewnego).
11. Wzmocnienie konstrukcji elementów struktury ołtarzowej poprzez wymianę elementów osłabionych i zniszczonych (w stopniu uniemożliwiającym ich skuteczną naprawę i konserwację), na nowe z drewna sezonowanego tego samego gatunku.
12. Rekonstrukcja licznych ubytków formy snycerskiej. Uzupełnienie ubytków drewna w ażurowej snycerze. W drewnie sezonowanym, zdrowym, tego samego gatunku, lub materiale drewnopodobnym. Drewno jest najlepszym materiałem do wykonywania rekonstrukcji brakujących elementów drewnianych, ale elementy wykonane z nowego choć sezonowanego drewna będą pracować i mogą przyczynić się do uszkodzenia (oderwanie, pęknięcie) oryginału oraz stanowić problem przy ewentualnym ich usunięciu podczas kolejnej konserwacji.
13. Uzupełnienie mniejszych ubytków drewna kitem trocinowo-klejowym, z zastosowaniem odpowiedniej żywicy oraz Aksonem – łatwo obrabialna pasta modelowa o niskiej gęstości. Wypełnienie ubytków powierzchni drewna, w tym otworów wylotowych po owadach masą kitową z pyłem drzewnym.

14. Zabezpieczenie drewna biocydami o działaniu zwalczającym i profilaktycznym (Perxil10, Xirein).
15. Zabezpieczenie drewna bez polichromii i złocien preparatem przeciwwilgociowym (Cosmolloid H-80, pasta woskowa Brunel).
16. Uzupelnienie ubytków zaprawy kitem kredowo-klejowym, po ewentualnym wcześniejszym naklejeniu interwencyjnej warstwy płótna w miejscach pęknięć drewna, dla zabezpieczenia przed pękaniem zaprawy w tych miejscach. Opracowanie założonych kitów.
17. Położenie werniksu retuszerskiego przed uzupelnianiem ubytków warstwy malarskiej – punktowaniem w miejscach polichromowanych.
18. Uzupelnienie ubytków warstwy malarskiej – punktowanie farbami akrylowymi, temperowymi (Karmański, KOH-J-NOOR, Talens-Extra Fine), żywicznymi Maimeri Restoring Color (Maimeri Restauro) do konserwacji lub odsączonymi olejno-żywicznymi.
19. Uzupelnienie złocien i srebrzen w technice zgodnej z techniką oryginału, w partiach „polerów” na pulment czerwony, czarny. Uzupelnienie ubytków złota – złotem w płatkach lub złotem w proszku (które jest znacznie droższe, ale zastosowanie go daje lepsze efekty wizualne dostosowania nowo położonego złota do starego, dobrze zachowanego w ołtarzu). Uzupelnienie ubytków srebra srebrem w płatkach, srebrem w proszku lub strącanym. Zabezpieczenie złota i srebra (szelak, Paraloid B82). Pozostawienie starego złota jest niezwykle ważne w konserwacji-restauracji ołtarzy. Położone od nowa złoto, zwłaszcza „na polery” jest bardzo świecące, ekspansywne, „wrywa się” z płaszczyzny ołtarza. Należy pamiętać, że celem prac konserwatorsko-restauratorskich jest przywrócenie zabytkowemu obiektowi jego wartości historyczno – estetyczno-artystycznych, a nie stworzenie „nowego” dzieła sztuki, które może być odbierane jak preparat konserwatorski i odbiegać od zabytkowego, starego wnętrza kościoła.
20. Zawerniksowanie płaszczyzn polichromowanych po konserwacji werniksem końcowym.
21. Przewiezenie elementów ołtarzy do kościoła. Montaż ołtarzy. Retusze wykończeniowe, korekta kitów, uzupelnien polichromii oraz złocien po zmontowaniu całości. Końcowe zawerniksowanie warstwy malarskiej.

II. Obrazy *Św. Anna nauczająca Marię* (wym: 140 cm x 300 cm), *Św. Józef z dzieciątkiem* (wym: 120 cm x 200 cm).

1. Demontaż obrazów.
2. Zabezpieczenie miejsc osłabionych bibułą japońską na colettę lub niskoprocentowy klej króliczy, przed transportem do pracowni konserwatorskiej.
3. Transport do pracowni konserwatorskiej.
4. Wykonanie badań w świetle białym, UV, IR, odkrywek w celu ustalenia stratygrafii obrazu.
5. Oczyszczenie odwroci obrazów, z ich równoczesnym, ewentualnym rozdublowaniem?.
6. Oczyszczenie lica obrazów z zabrudzeń, za pomocą doświadczalnie dobranych rozpuszczalników, po przeprowadzeniu prób, z równoczesnym usunięciem zabezpieczeń z bibułki japońskiej, w miejscach gdzie to będzie bezpieczne.
7. Usunięcie pociemniałego, miejscami ześleplego werniksu, chemicznie za pomocą doświadczalnie dobranych rozpuszczalników, po przeprowadzeniu prób.
8. Usunięcie ewentualnych przemalowań oraz kitów, chemicznie za pomocą doświadczalnie dobranych rozpuszczalników, po przeprowadzeniu prób, mechanicznie.

Na tym etapie uwidoczni się prawdziwy stan zachowania obrazów i ich autentyczna kolorystyka.

9. Sklejenie rozdarć płótna na styk PVA Binder Talens lub Acrylkleber 498-20x.

10. Przygotowanie protez w miejscach ubytków płótna oryginalnego /?/ z płótna podobnego i wklejenie ich na styk PVA Binder Talens lub Acrylkleber 498-20x, zwracając uwagę na zgodność wątku i osnowy.

11. Wyprasowanie obrazów na miękkich podkładach, z próbą położenia odstających fragmentów zaprawy z malowidłem i rozprasowanie odbić krosna na stole próżniowym niskociśnieniowym.

12. Założenie kitów kredowo-klejowych, akrylowych w miejscach ubytków zaprawy, fakturą i kolorem dostosowanych do oryginalnej zaprawy.

W przypadku założenia dublowania na Bewę wcześniejsze założenie kitów jest bardzo istotne. Po zdublowaniu obrazów działania na jego licu (doczyszczanie, zakładanie kitów – a więc wygniatanie, używanie rozpuszczalników do opracowywania kitów) powinny być ograniczone do minimum.

13. Zdublowanie obrazu nowym płótnem na Bewę 371.

Wykonanie prób dublowania na Bewę 371. Należy sprawdzić przenikanie Bevy przez oryginalne płótno obrazów, oddziaływanie benzyny ekstrakcyjnej i Hydrogruntu na warstwę malarską ewentualnie zaprawę.

Format płótna powinien być nieco większy niż format obrazu. Z założenia płótno dublujące powinno być bliskie oryginalnemu, powinno mieć splot tzw. płócienny prosty (największa trwałość konstrukcyjna płótna).

Do dublowania należy płótno zdekatyzować, a w przypadku błędów tkackich uszlachetnić.

14. Nabicie obrazów na krosna. Krosna oryginalne mają nietypowy kształt.

Gdyby okazało się, że są zniszczone i nie da się ich wzmocnić, proponuje się wykonanie nowych z suchego drewna, sfazowanych, ze wzmocnieniami i klinami.

15. Zawerniksowanie lica obrazów przed uzupełnianiem ubytków – punktowaniem werniksem retuszera. Wzmocni to wyjąłowioną warstwę malarską i ułatwi to uzupełnianie ubytków warstwy malarskiej.

16. Uzupełnianie ubytków i rekonstrukcja warstwy malarskiej, retuze – wstępne opracowanie farbami akwarelowymi a następnie farbami żywicznymi Maimeri Restauro do konserwacji lub odsączonymi olejno-żywicznymi.

17. Zawerniksowanie lica obrazu po punktowaniu werniksem końcowym, półmatowym.

Werniksowanie wyjąłowionych obrazów jest zabiegiem trudnym i skomplikowanym. Przede wszystkim należy ustabilizować obrazy pod względem werniksowania przed uzupełnianiem ubytków, co ułatwi zawerniksowanie ich po pracach konserwatorskich.

18. Przewiezienie obrazów do kościoła. Zawieszenie ich na ścianie, w osi ołtarzy, nad nastawami ołtarzy.

19. Korekta werniksowania po pół roku, po ustabilizowaniu się obrazów w warunkach kościelnych. Werniksowanie obrazów musi być nieraz powtarzane wielokrotnie, na obrazy pada światło z okien, robiąc na ich powierzchni bliki, podkreślając nawet najdrobniejsze nierówności werniksowania. Na ustabilizowanie werniksu potrzeba dłuższego okresu czasu.

Prace konserwatorskie po demontażu ołtarza będą odbywały się w mojej pracowni konserwatorskiej w Krakowie.

Ewentualne komisje konserwatorskie powinny odbywać się w pracowni, gdyż transport elementów ołtarza w trakcie prac konserwatorskich jest niepraktykowany, niewskazany i niebezpieczny dla obiektu. Z całości prac sporządzona zostanie dokumentacja fotograficzna oraz opisowa.

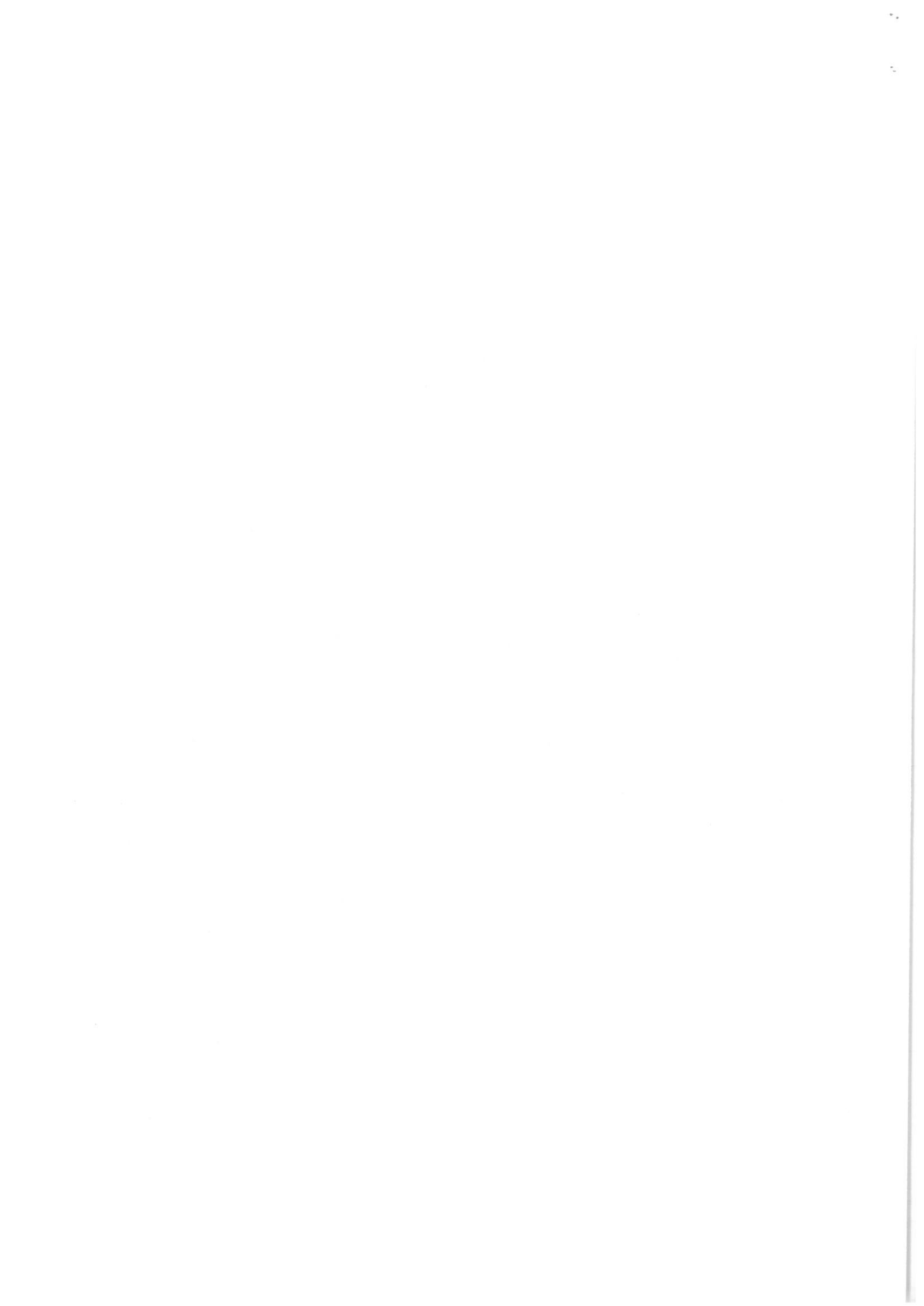
Do programu prac konserwatorskich dołączono dokumentację fotograficzną stanu zachowania ołtarza, 19 fotografii kolorowych. Fotografie w 2022 roku wykonał W. Zmysłowski.

Fot. 1. Ołtarz św. Józefa, 01. 2022 r.

Fot. 2. Ołtarz św. Anny, 01. 2022 r.

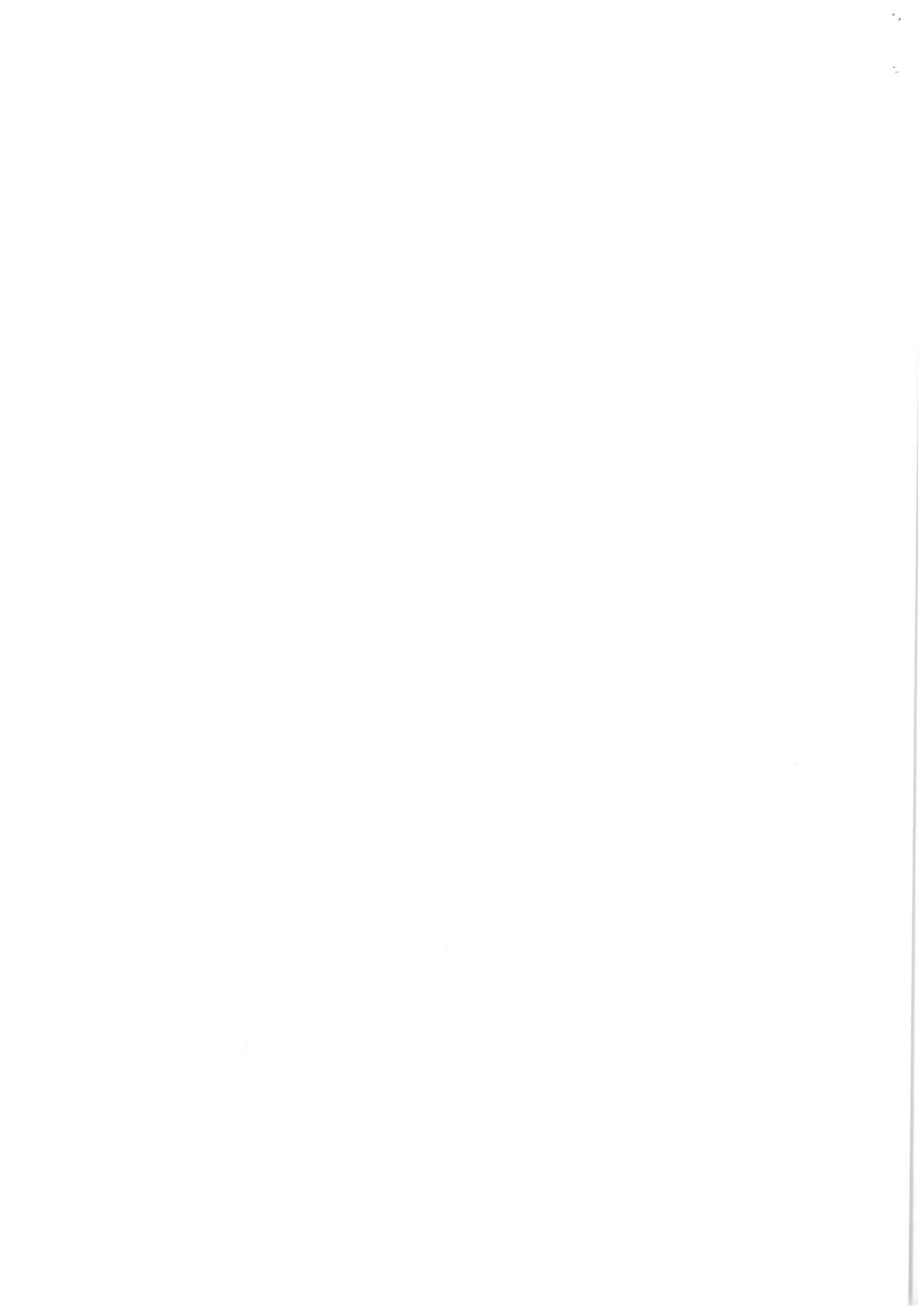

Fot. 3. Ołtarz św. Józefa. Zwieńczenie. Fragment. 01. 2022 r.

Fot. 4. Ołtarz św. Józefa. Zwieńczenie. Fragment. Ubytki snycerki. 01. 2022 r.

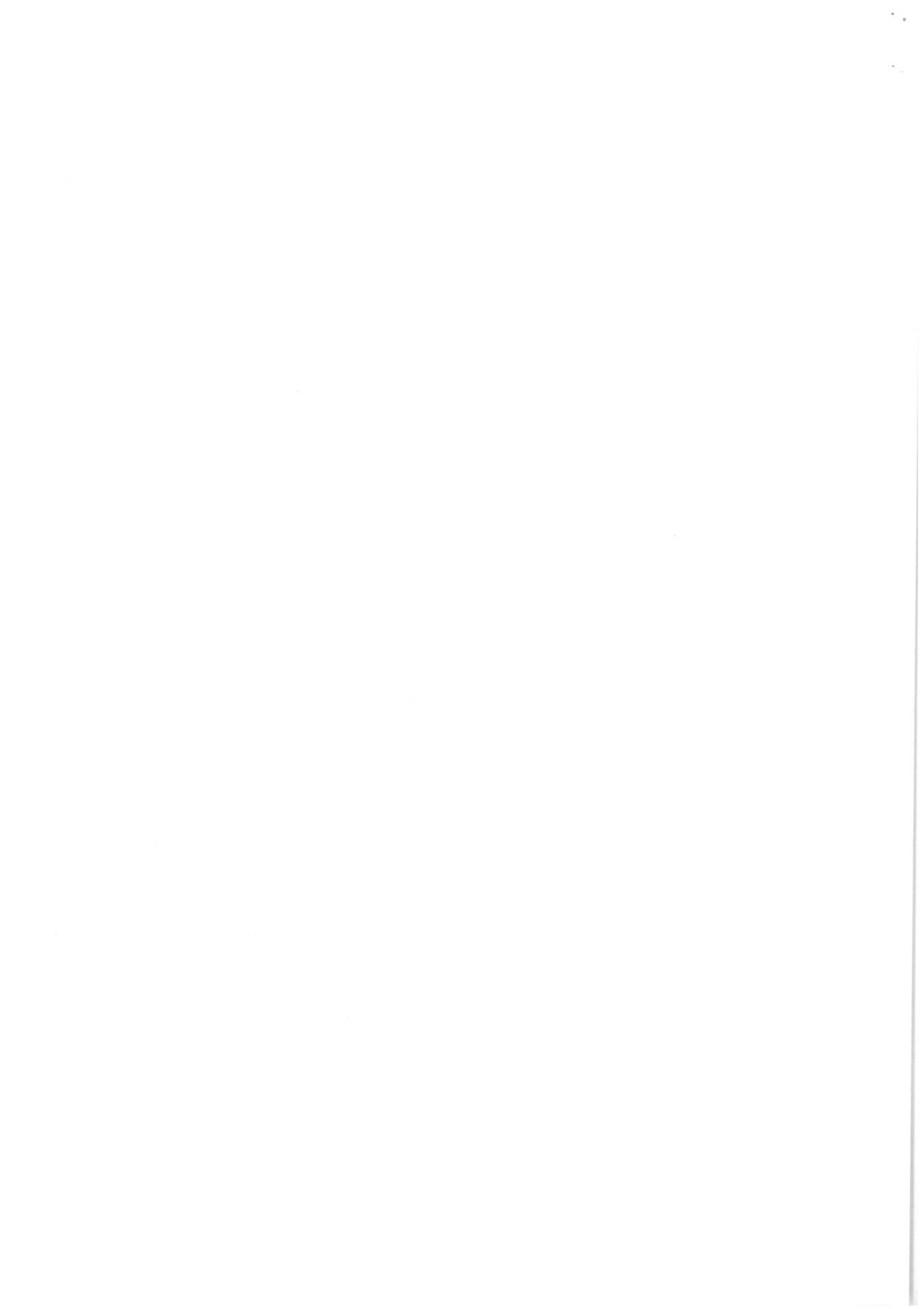

Fot. 5. Ołtarz św. Józefa. Mensa(w snycerce ubytki). Nastawa. 01. 2022 r.

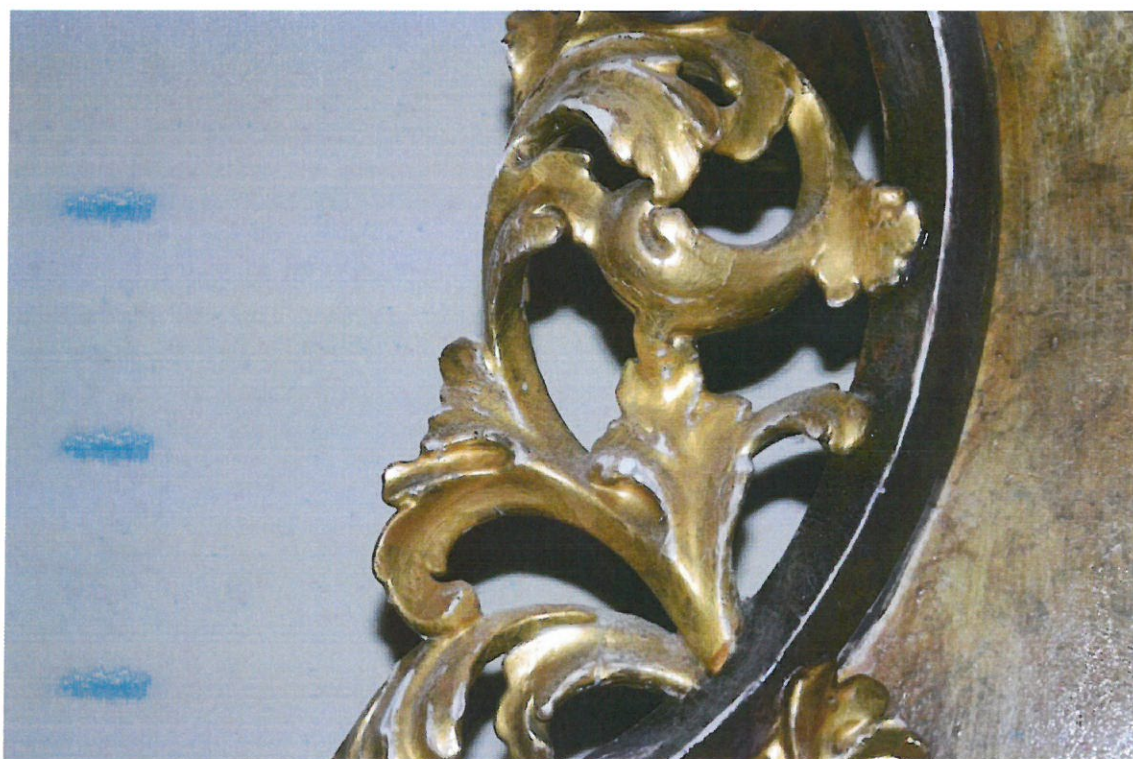

Fot. 6. Ołtarz św. Józefa. Mensa(w snycerce ubytki). 01. 2022 r.

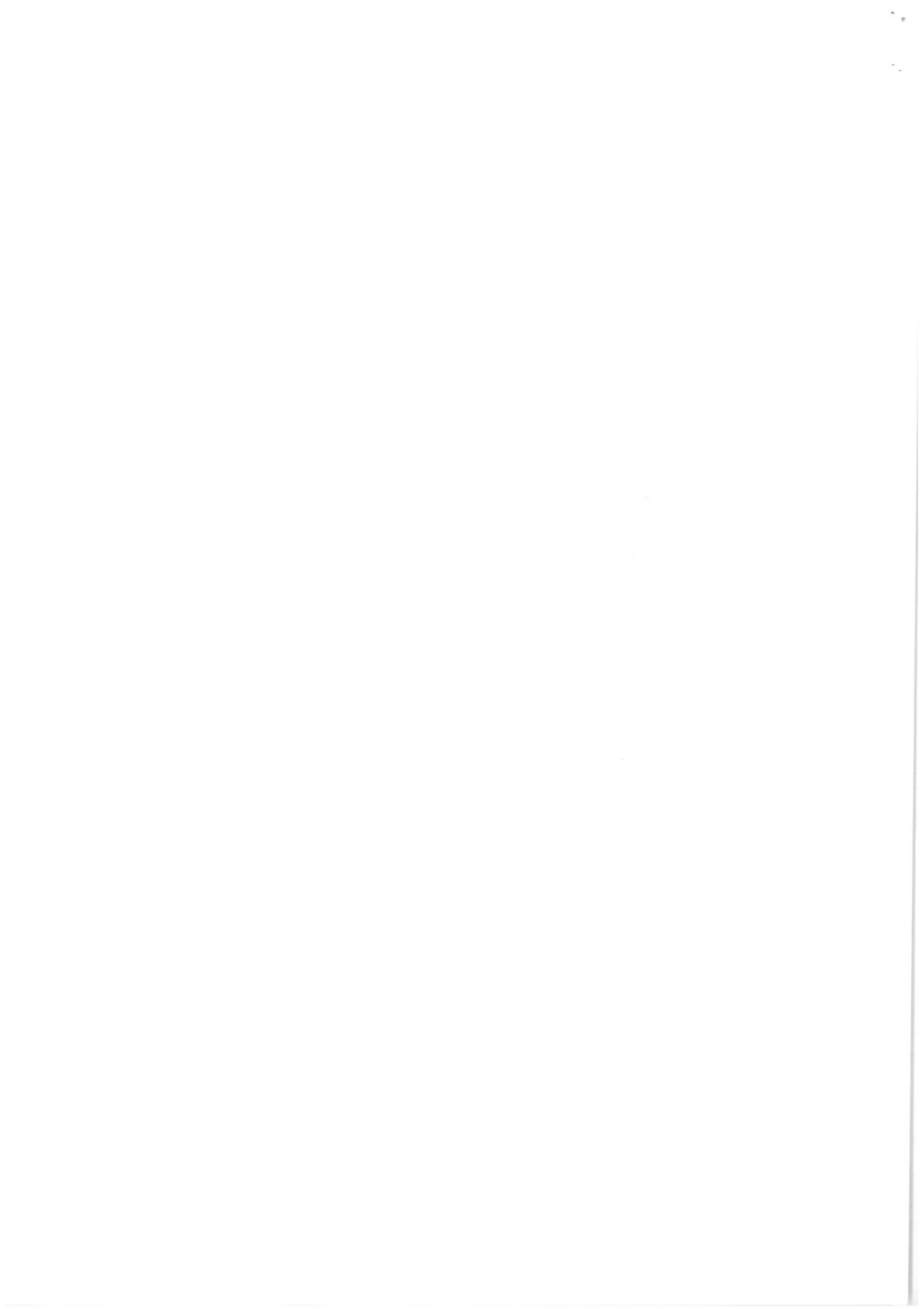

Fot. 7. Ołtarz św. Józefa. Nastawa. Fragment. 01. 2022 r.

Fot. 8. Ołtarz św. Józefa. Nastawa. Fragment. Snycerski ornament, ubytki do zaprawy. 01. 2022 r.

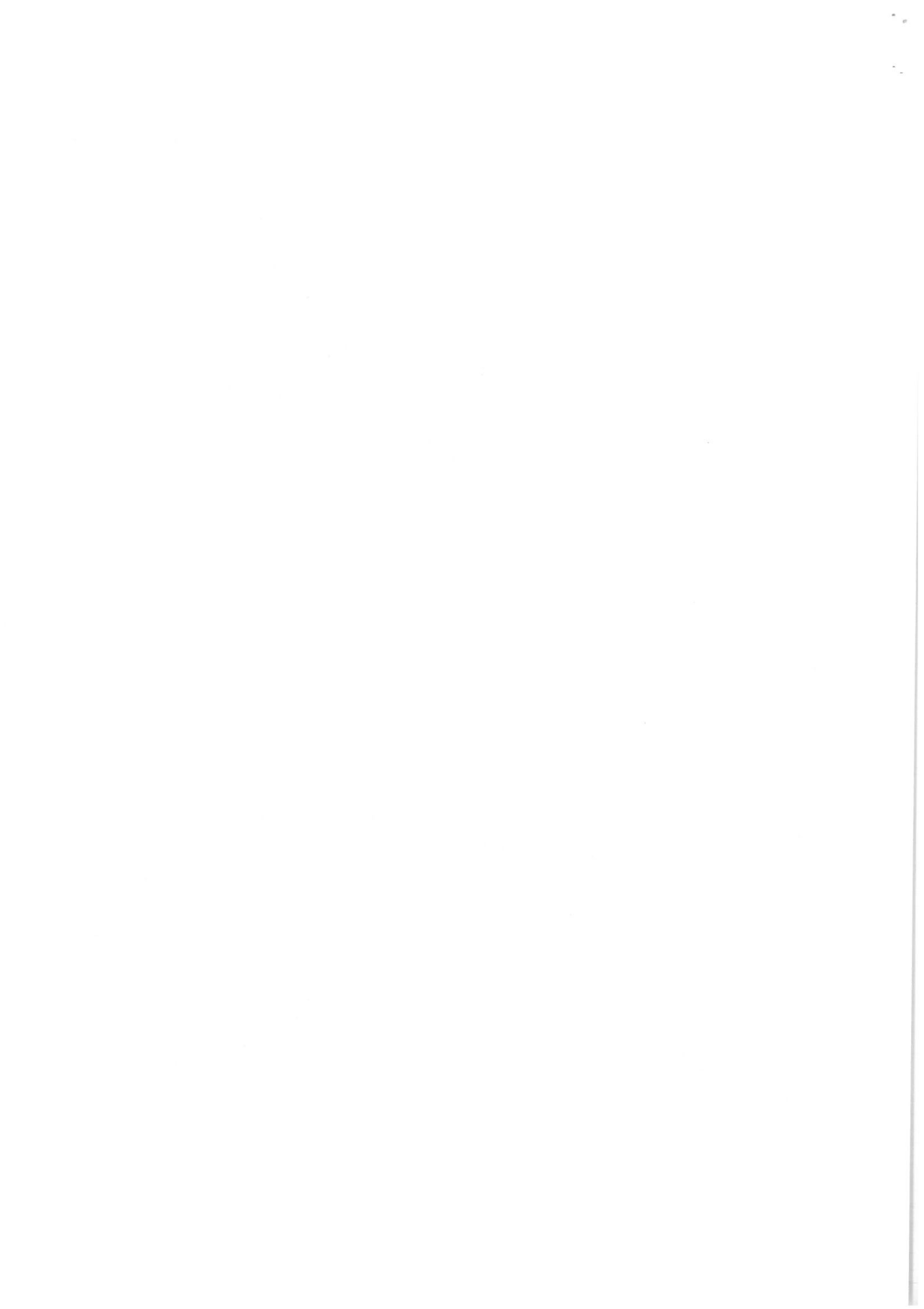

Fot. 9. Ołtarz św. Anny. Zwieńczenie. Przetarcia, ubytki złota. 01. 2022 r.

Fot. 10. Ołtarz św. Anny. Zwieńczenie. Ubytki w snycerce. 01. 2022 r.

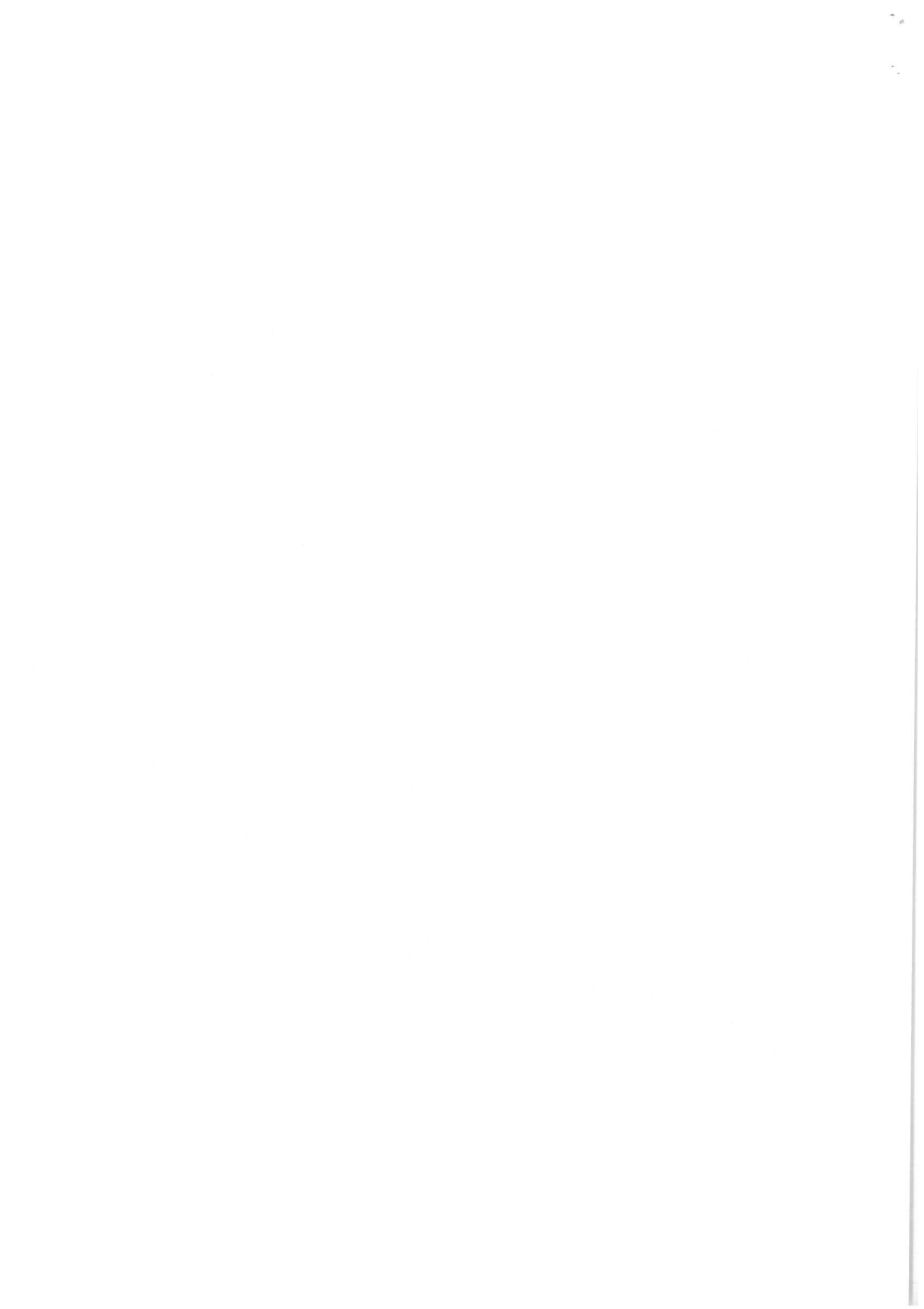

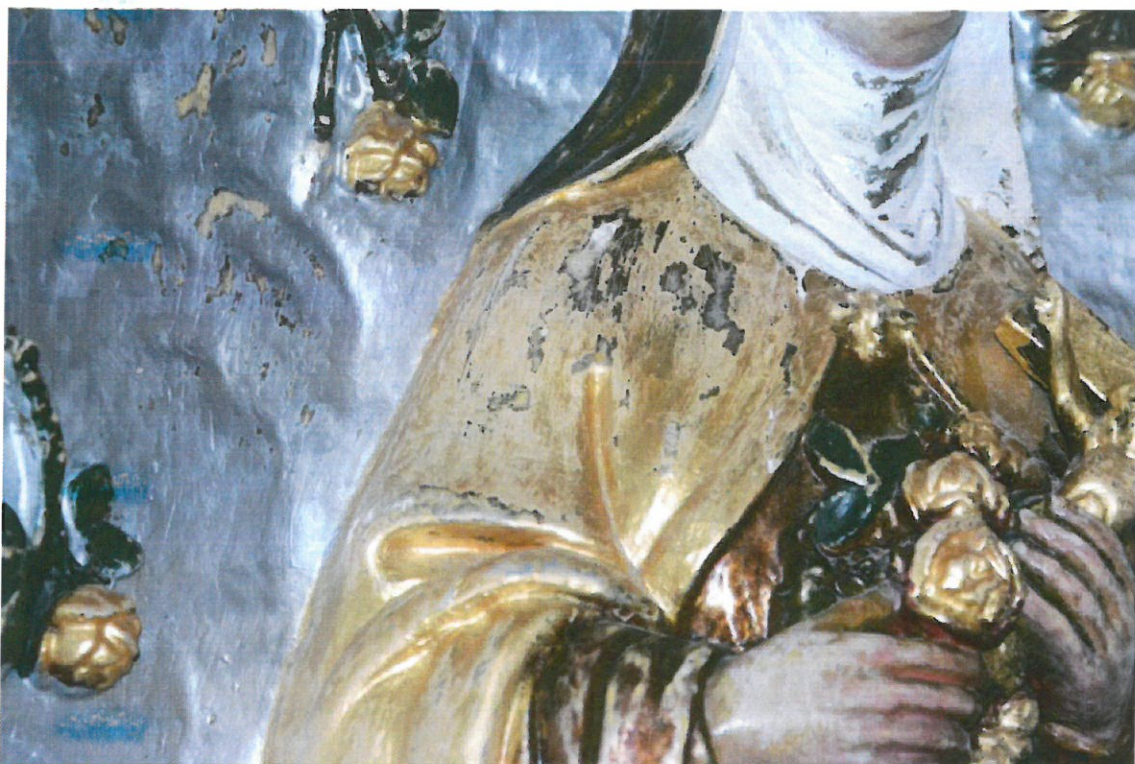

Fot. 11. Ołtarz św. Anny. Zwieńczenie. Ubytki, przetarcia złota. 01. 2022 r.

Fot. 12. Ołtarz św. Anny. Mensa, nastawa. 01. 2022 r.

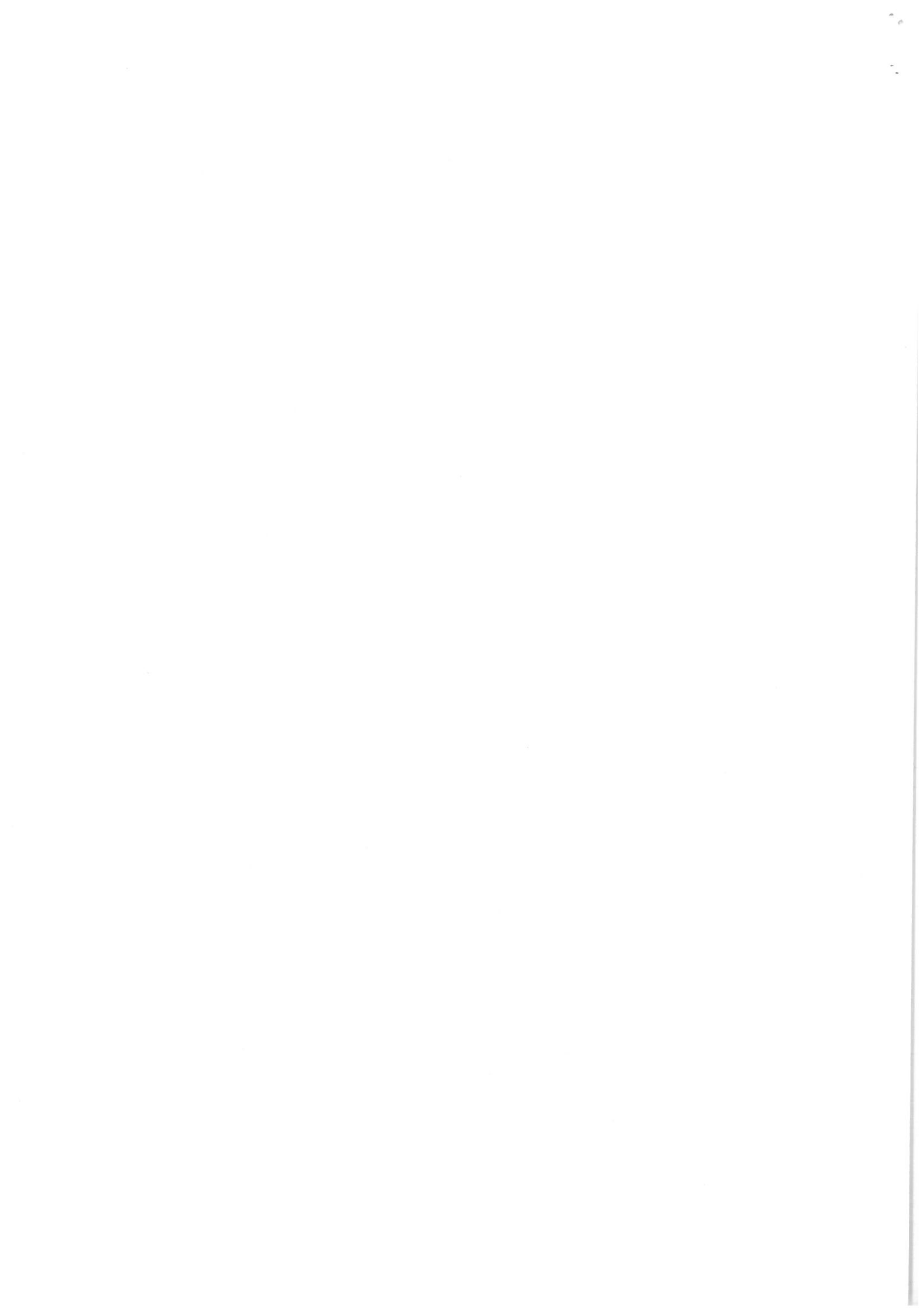

Fot. 13. Ołtarz św. Anny. Nastawa. Fragment. Ubytki złota do pulmentu i zaprawy. 01. 2022 r.

Fot. 14. Ołtarz św. Anny. Mensa. Ubytki, przetarcia złota do zaprawy i drewna. 01. 2022 r.

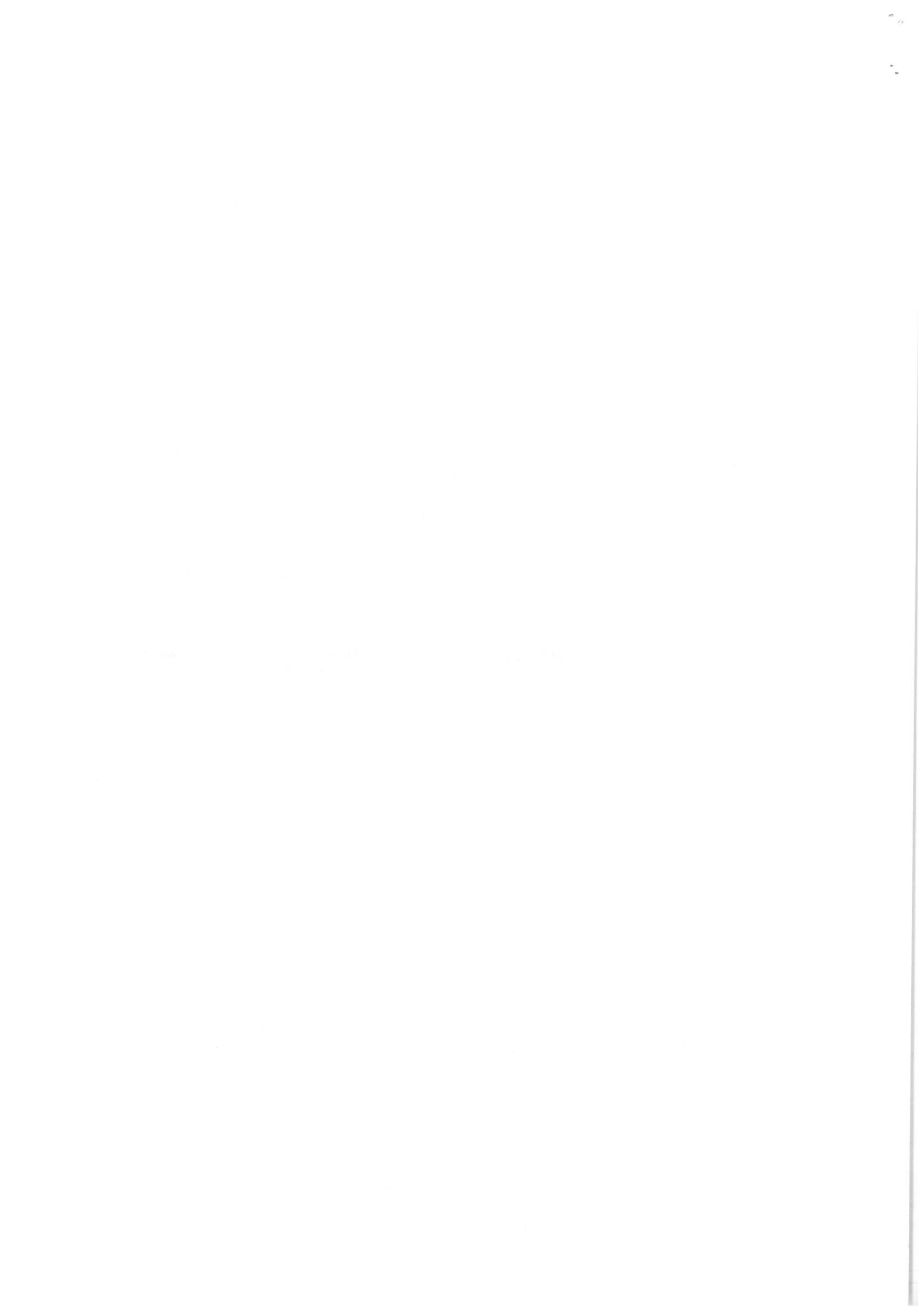

Fot. 15. Ołtarz św. Anny. Mensa. Ubytki, przetarcia złota do zaprawy i drewna. 01. 2022 r.

Fot. 16. Ołtarz św. Anny. Mensa. Ubytki, przetarcia złota do zaprawy i drewna. 01. 2022 r.

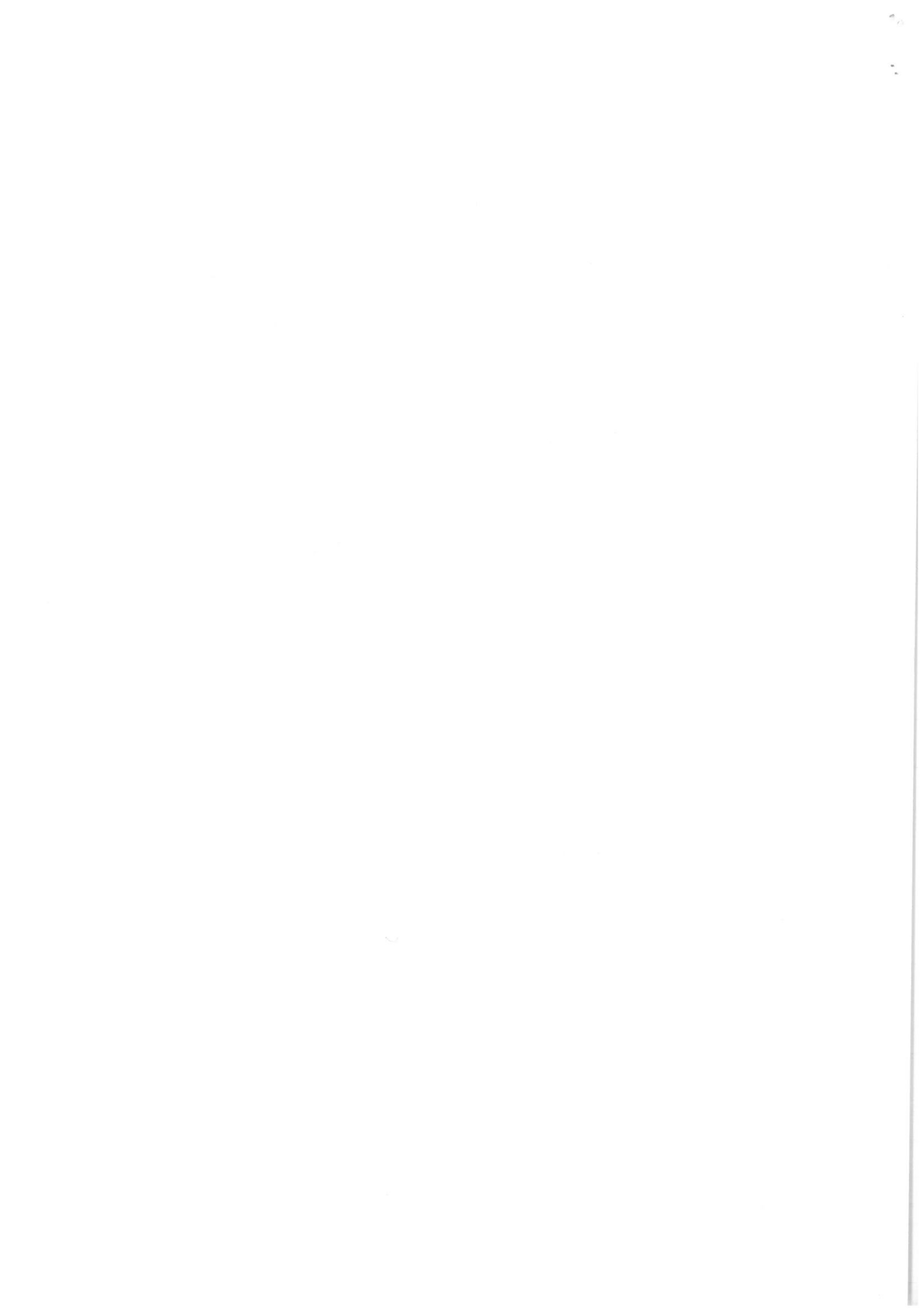

Fot. 17. Ołtarz św. Anny. Mensa. Ubytki, przetarcia złota do zaprawy i drewna. 01. 2022 r.

Fot. 18. Ołtarz św. Anny. Mensa. Kapitel kolumny. Ubytki, przetarcia złota do zaprawy i drewna. Braki snycerki. 01. 2022 r.

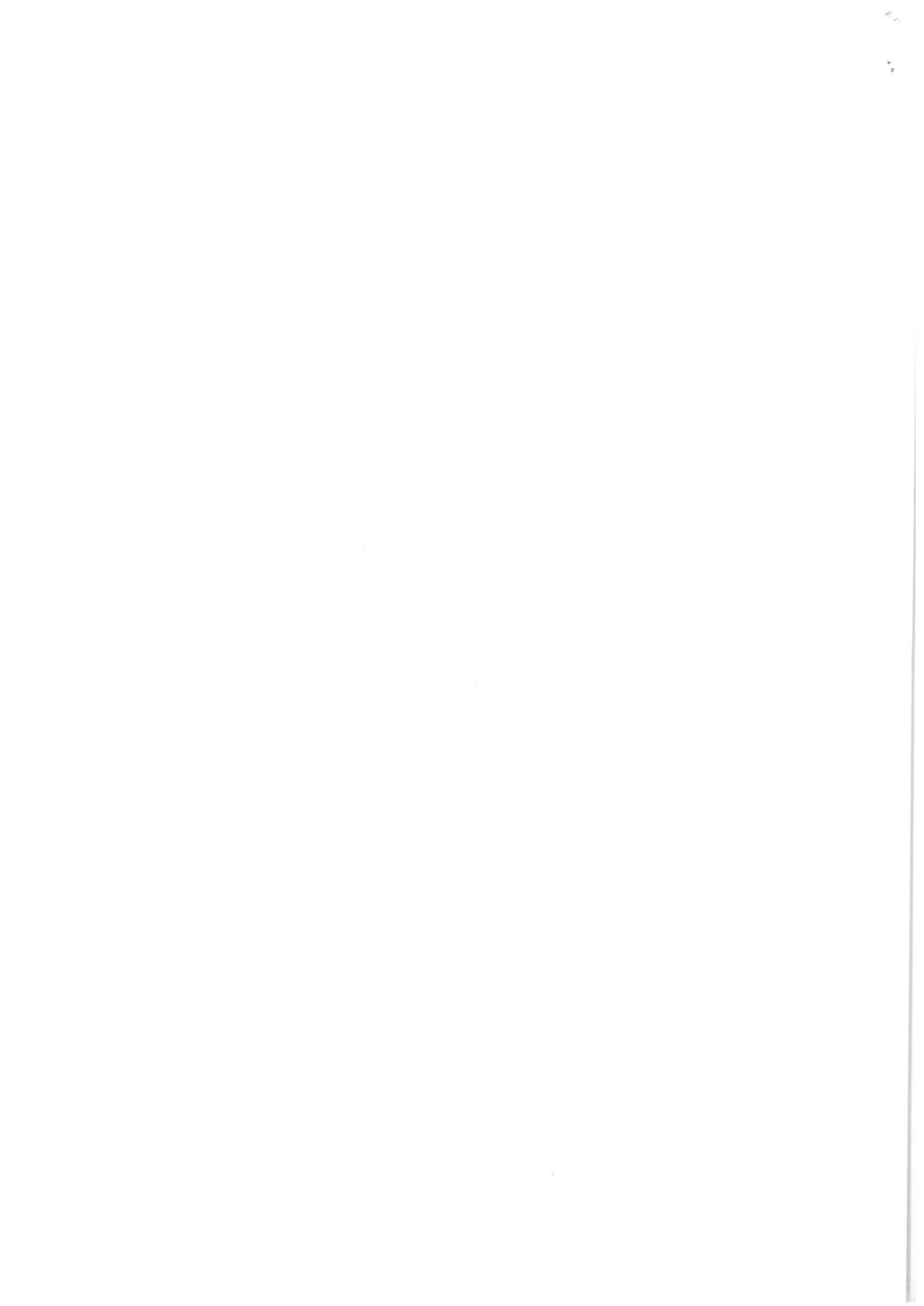

Fot. 19. Ołtarz św. Anny. Mensa. Baza kolumny. Ubytki, przetarcia złota do zaprawy.
01. 2022 r.

dr hab. Grażyna Schulze-Głazik, prof. ASP

Kraków, 9.01.2022 r.

Fot. 19. Ołtarz św. Anny. Mensa. Baza kolumny. Ubytki, przetarcia złota do zaprawy.
01. 2022 r.

Kraków, 9.01.2022 r.

dr hab. Grażyna Schulze-Głazik, prof. ASP

Grażyna Schulze-Głazik

dr hab. Grażyna Schulze-Głazik, prof. ASP
artysta konserwator dzieł sztuki
tel. +48 603 169 192
e-mail: gragame@poczta.onet.pl

